

DNEŠNÍ

BERBEŘI

nejsou žádní barbaři

Při poznávání Džerby nebo pevninské části jižního Tuniska se často setkáváme s početně malou, ale velice pozoruhodnou menšinou. Historie hrdých Berberů sahá do hlubin dávnověku více jak 5000 let před n. l., jak o tom svědčí vzácné archeologické nálezy. Národ žijící někdy rozptýleně od Maroka po Egypt patří mezi nejstarší obyvatele severní Afriky společně s dalším etnikem, Beduíny. V průběhu dějin se postupně mísili s Beduíny, Féničany, později s Římany a Araby a v neposlední řadě i s Francouzi v období koloniálního protektorátu, takže dnešním Tunisánům proudí v těle pěkně pestrá krevní směska. Možná jakési lidské cuvée - jak by řekli v případě vína pěkně po francouzsku vinaři. Etnicky jsou tak výsledkem mnoha migračních a kulturních vln přicházejících z Blízkého východu, subsaharské Afriky a jižní Evropy.

Slovní hříčka v nadpise je určitě pravdivá, dnes už opravu Berbeři nejsou barbaři, jak toto slovo chápeme dnes, i když po celou dobu jejich propletených dějin je provázela pověst nezdolných, tvrdých až krutých bojovníků.

Nemůžeme se jim divit, byli často utlačováni a mnohokrát museli dokazovat svoji houževnatost a bojovnost proti okolní přesile. Tak to prostě v dějinách chodilo, nebyly to idylické chvíle, ale převážně tvrdý boj o přežití.

V dlouhé a krvavé historii berbersko - arabských bojů v létech násilné islamizace má své výsadní postavení jedna žena jménem Dihia bint Tabbat, jež sváděla s Araby opravdu barbarskou válku. Všude, kudy její bojovníci prošli, zůstalo za nimi jen spáleniště a krví zbrocená zem. Získala tak od Arabů přezdívku čarodějnice - Al Kahena. Pro její krutost se od jejich válečných kmenů odvrátili usedlejší berberské kmeny a postupně, asi během stovky let přijali islám. Z původních vyznavačů pohanských kultů, později za vlády Byzantinců v 7. století i křesťanů se tak stali uctívači Alláha a část z nich žila polokočovným způsobem života.

Původ jména je složitý a komplikovaný, protože v průběhu staletí se jména měnila a různí sousedé a dobyvatelé je pojmenovávali po svém. Svě dnešní jméno dostali Berbeři přibližně v dobách římské rozpínivosti v oblasti severní Afriky, když si Arabové zjednodušeně rozdělili tehdejší svět na tu část, která akceptovala římsko-byzantskou kulturu a na ostatní, kteří ji nepřijali. Původně se Berbeři nazývali afričtí lidé - Roum Afrik, až později se jim začalo říkat Berbeři z řeckého slova barbarikos - cizinci. Tak byly totiž označované méně civilizované národy za římskými hranicemi, které žily ve vnitrozemí, a z tohoto pozdějším zkomolením vznikl název pro celé etnikum Berber.

Staří Egypťané je ale nazývali Nomádi - Libou, Řekové zase Libyji podobně jako Féničané, Římané je nazývali Afričané. Aby to bylo ještě komplikovanější, sami Berbeři se nazývali Imazighen neboli svobodní lidé.

Skutečnými vlastními jmény to jsou ale například Tuarégové na Saharě, Kabylové v Alžírsku, zčásti vymřelí Guančové na Kanárských ostrovech a další podle oblastí, ve které žijí.

I když mají Berbeři vlastní jazyk dokonce s neuvěřitelnými téměř třemi sty dialektů, postupně převzali jazyk, částečně kulturu i náboženství arabských dobyvatelů.

Dnes se k tuniským Arabům hlásá 98,2 % obyvatel a jen nepatrná část k čistým Berberům. Přesto si zachovali svůj jazyk a tradiční způsob života, ale jen v nejdlehlších místech jižního Tuniska.

Muži nosí většinou zvláštní a pro ně typické oblečení burnous - dlouhé hnědé vlněné pláště s kapucí na hlavě a vypadají v nich jako mniši. S takto oděnými muži jsme se setkávali na různých místech ostrova docela často. Jednou jsem potkal na prašné cestě staršího muže s obrovskými, plstěnými vysokými holínkami na nohou, na sobě měl těžký hnědý burnous - s velkou kapucí na hlavě, v pase ovázaný provazem, cípy pláště coudral v prachu cesty, kolem krku a přes ústa měl ovázaný silný šátek či šálu a na očích velké, téměř lyžařské brýle s červenými plastovými obroučkami. Jeho oblečení odpovídalo minimálně minus dvaceti stupňům pod nulou, jenomže bylo po poledni a kolem pětadvaceti nad nulou. Odpolední slunce pěkně připalovalo a muž s berberskou krví v těle si to uháněl rychlostí svižně se pohybujícího osla s očima vytřeštěnými někam směrem k osadě Mazrane. Ne na velbloudovi, jak by se dalo očekávat od potomka hrdého kočovného národa, ale na motorce, podobné dřívější naší staré malé babetě. Pohled na něj byl docela úsměvný....

BERBERSKÁ HORSKÁ VESNICE CHENINI

Tataouine byla kdysi malá, naprosto nevýznamná oáza v jižním Tunisku, jakých je v této oblasti celá řada. Ovšem v něčem se přece jenom lišila. V roce 1912 si zde postavili kasárna vojáci dnes již legendární Francouzské cizinecké legie. A tak se z malé oázy stal na příští desetiletí poměrně důležitý vojenský tábor s vojenskou posádkou Battalion d' Afrique.

V divokém vyprahlém a hornatém okolí Tataouine jsou desítky ksar (jednotné číslo je ksar) neboli opevněných berberských vesnic. Hornatá a skalnatá krajina vytvořila dokonalé předpoklady pro úkryty a dávnou výstavbu pevností, v nichž odolávali Berbeři divokým arabským nájezdům a chránili své rodiny a svůj svérázný způsob života.

Vesnice jsou postavené většinou na kamenných terasách podél vrstevnic pod vrcholy rozeklaných vápencových skal nebo vysoko na jejich vrcholech jako orlí hnízda. Uprostřed vesnice, nejčastěji na nejvyšším místě se stavěly sýpky, které byly zásobárnou potravin, obilí a byly doplňovány v průběhu roku tak, jak se sklízela úroda. V době nájezdů a nebezpečí se do sýpek vystavěných i v několika poschodích jako klenuté komůrky ve včelím plástu ukrývali vesničané v poslední fázi záchrany. Opevnění sýpek bylo zesílené

z vnějšku ucelenou mohutnou hradbou a staly se ve většině případů téměř nedobytnými.

Jednoho dne jsme se vypravili do nejnavštěvovanější berberské horské vesnice Chenini, abychom spatřili na vlastní oči zajímavé stavby, velice často vyfotografované jako upoutávka v lákavých prospektech cestovních kanceláří. Vytahují z batůžku plastovou láhev s vodou a zaháním stupňující se žízeň, dívám se skrz zaprášené okno. V autě se už trmácíme několik hodin. Okolní krajina je na první pohled jednotvárná, kamení, horské hřebeny, vyprahlá suchá hnědá, žlutá či bílá půda, písek, šterk. Občas se mezi tím vším objeví trsy nějaké přeschlé suchomilné, asi půl metru vysoké rostliny a v dále v malé úžlabině jako z jiného světa dokonce i několik datlových palem. Vyschlá kamenitá řečiště, vádí, jsou místy přehrazena dovedně seskládanými hrázemi z balvanů, patrně pro delší zadržení vody. Většinou v blízkosti takových hrází rostlo několik palem, ale široko daleko není živé duše, ani nepatrný náznak, že by tu někdo někde bydlel. Podobné krajiny, pouště vůbec, mne vyloženě fascinují, jsem jimi posedlý.

Přímo před námi se vynořila naprosto přesná pyramida, skoro jako někde v Egyptě. Ne, není to nějaký klam či prelud ani dílo dávných stavitelů, ale skalní hříčka přírody, prostě pyramidový skalní útvar. Skály se přibližují po obou stranách silnice, vjíždíme do kaňonu a cesta, která doposud byla přijatelně široká, je najednou užší a je samá serpentina. Začínáme stoupat, motor dýchavičně hučí, je teplo. Blížíme se do horské opevněné berberské vesnice Chenini.

V okolí Tataouine, zejména jižněji v Djebel Abiot je mnoho podobných berberských opevněných vesnic jako je Chenini, ale jen některé z nich jsou turisty hojně navštěvované. Raději bych jel tam, kde nikdo není nebo které jsou málo známé. Dnes to není bohužel možné, snad až sem pojedeme sami a uděláme si vlastní program.

Berbeři byli na vrcholu své vojenské a politické síly právě v době, kdy do země pronikli Arabové. Roku 683 úspěšně zastavili Berbeři jejich postup proti byzantským jednotkám v bitvě u Tahuda.

Následovně dobyli al-Qajrawán, jenž se stal do roku 689 jejich základnou krátkého berberského království. Následovaly další a další nepokoje, v jejichž čele byla legendární vdova po kmenovém vůdci z hor Aures v Alžírsku Al - Kahena, která v čele vojsk porazila v bitvě roku 695 Hassana bin Nooman u Tabesse a zahнала arabské armády až ke Gabésu. Arabové ji porazili až v roce 707 v bitvě u El - Jemu. Poté následovalo více jak 250 let bojů, které skončily až koncem 10. století. A právě z tohoto období se datují četné unikátní opevněné horské vesnice v okolí Tataouine, které se staly velkou atrakcí dnešního Tuniska.

Berbeři se totiž postupně stáhli z rovin a pouští do hor, kde si na jejich vrcholcích vyhloubili jeskyně a skalní příbytky, postavili kamenné hráze a domy tak dokonale, že naprosto splynuly s okolními hnědými vrcholky rozeklaných hor.

Maskování bylo tak přirozené, že Arabové, kteří pronikali dál do krajiny si většinou těchto opevněných vesnic ani nevšimli. A pokud ano, vesnice byly dokonale chráněné a prakticky nedobytné. Podobná naprosto nenápadná obydlí, ale vyhloubená v zemi si zase Berbeři vybudovali v okolí Matmaty.

Vyjeli jsme na plošinu mezi vysokými skalními útvary, pustá, hnědobílá krajina se trochu otevřela, když na jeden kopec před námi ukázal řidič: "Už jsme tady. Tamhle před námi je vesnice - Chenini, vidíte?" A rozesmál se, když viděl,

že nic nevidíme. Ať jsme napínali zrak sebevíc, viděli jsme jen velkou vápencovou horu s rozervanými zvětřalými skalami, rýhami, zářezy. Až když jsme byli přímo pod ní, tak jsem jenom mohl tušit, když jsem věděl, o co jde, že ty temné nepravidelné skvrny, stíny či trhliny by mohlo být obydlí horských Berberů.

Dovedu si představit, jak utmácení, unavení a žízniví arabští bojovníci na koních v tlupách pátrají po Berberech a celé týdny a měsíce se pohybovali v naprosto jednotvárné kamenité pouštní krajině a nespátřili jediné jejich obydlí, i když jezdili kolem nich nebo vlastně pod nimi. Ve své představě vidím i jejich obrovské překvapení, když se ve skalních rozsedlinách na ně spustila lavina kamení a vrhli se na ně stovky berberských bojovníků. Arabové neměli šanci. Asi si to časem uvědomili a přestali v těchto odlehlých končinách Berbery tak úporně pronásledovat. Berbeři se svými početnými rodinami se dokonale uměli přizpůsobit velice tvrdým přírodním a životním podmínkám a vlastně přežívají zde dodnes.

Po úzké kamenité, neustále se klikatící silnici jsme obejeli horu z druhé strany. Tam překvapivě tvořila dva vrcholy a mezi nimi svítila bílá mešita, hluboko dole se rozevíral široký kaňon s vyschlým kamenitým vádí a několika desítkami zaprášených palem. Vádí neboli wadí je suché údolí v aridních oblastech, kterým protéká voda většinou po zimních a jarních deštích. Ústí do řeky, nepravidelných sezónních jezer nebo do moře, některá také zanikají v bezdotkových depresích.

Protilehlou stranu opět tvořily vysoké skalnaté rezavě šedé vápencové hory. Teprve nyní jsme s úžasem zpozorovali obrovskou vesnici vystavenou na obou vrcholcích hory. Vrchol hory nebyl přirozeným útvarem, ale celý důmyslně přebudovaný na skalní obydlí, klenuté sýpky zvané ghorfy a pevnosti ksar, propojené úzkými stezkami s hrázi a ne-

spočetnými schody. I když se Berbeři za staletí úplně přizpůsobili arabskému způsobu života a kultuře, přesto si právě zde na jihu Tuniska zachovali své původní tradiční zvyky, kulturu i jazyk i s některými místními dialekty.

Chenini bylo postavené v roce 1143 mezi dvěma vrcholy vápencové hory. Horská vesnice je opravdu velká, rozkládá se nejenom do výšky, ale i do šířky celého kopce terasovitě po vrstevnicích.

Vzhůru vedou početné strmé, úzké stezky, všelijak se klikatící nad prudkou strží pokrytou kamennou sutí a všude přítomnými odpadky, občas proložené nějakým kamenným volně položeným schodem. Jak stoupáme výš, k prvním kamenným obydlím, rozevírá se pod námi stále širší a úžasnější pohled do skalnaté pouštní krajiny.

Podobně stoupání takovou úzkou, prašnou a kamenitou stezkou, ale pozdě v horké v noci jsem zažil při spěchu na Masadu na březích Mrtvého moře v Izraeli, abychom stihli východ slunce nad Negevskou pouští. V některých vápencových balvanech a menších kamenech jsou patrné zbytky zkamenělých drobných ulit měkkýšů. Ten nejhezčí si dávám do batůžku, který se podobnými suvenýry už začíná pěkně naplňovat a také pronášet. V kolmé vápencové skalní stěně jsou vytesané různě velké místnosti a před nimi maličké dvorky ohraničené zdmi z velkých balvanů, jež tvoří z obydlí malou pevnost. Vstup do nich je chráněný velice starými, ale nádhernými prkennými nízkými vrátky s kováním. Téměř žádná vrata, sestavená ze silných, ale už léty značně omšelých prken nejsou stejná, liší se nejen vyřezávanými jednoduchými ornamenty, ale i důmyslnými zámky či systémy na jejich zavírání či kováním. Některá obydlí jsou prázdná nebo částečně zřícená a pobořená. V mnohých ale stále žijí celé početné rodiny. Na dvorcích je zpravidla hromada větví a různého dřeva, kanystry a barely s cennou vodou, kterou nosí místní obyvatelé stovky metrů hluboko z údolí až do těch nejvyšších obydlí. Někde je i přivázaný osel s otepí nějaké trávy.

Konečně jsme se dostali strmými stezkami na o málo širší hlavní cestu vedoucí po vrstevnici kolem desítek skalních obydlí až téměř k sedlu, ve kterém stojí sněhobílá mešita.

Na malinké šikmé ploše u skály byl u starého rezavého sudu přivázaný osel. Z vrátek vyšla asi desetiletá holčička s hlavou ovázanou černým šátkem a v červené dlouhé sukni s otepí suché trávy v náručí. Jak mne uviděla, vykřikla, odhodila otep a utíkala zpátky za vrátka. Než jsem se vzpamatoval, opět je otevřela a spolu s ní vyběhlo asi pět či šest ušmudlaných malých okatých děvčátek i chlapců. Jeden přes druhého nastavovali špinavé ručky a francouzsky prosili o dináry. Víím, že to nemám dělat, protože se jich budu obtížně zbavovat, nakonec jsem měl zkušenosti z jiných zemí, ale když jsem viděl tu pustotu kolem a způsob života, který se zde nezměnil za posledních pár století, bylo mně jich najednou líto, sáhl jsem do kapsy, ve které cinkalo pár mincí. Hned jsem vystřízlivěl, protože nastala mela, děti se staly dotěrnějšími a drzími, snažily se prohmatávat moje kapsy,

křičely, prosily. Naštěstí mne zachránila jiná útlocitná dáma, Němka, sáhla do kabelky a v ruce naprosto amatérsky a nezkoušeně držela peněženku. Bylo mně jasné, že se děti docela rychle zbavím. Všechny se totiž vrhly na ní a jejího partnera.

I když je v Chenini dole u silnice škola, určitě do ní nechodí všechny děti a tahle skupinka patřila asi mezi ně. Prostě vydělávají peníze na turistech, kteří stále častěji a ve velkém množství přijíždějí do této nejznámější berberské opevněné horské vesnice v zemi. Vůbec řada místních obyvatel využívá v posledních letech stále stoupající zájem turistů a ukazují jim svoje kamenné příbytky za několik dinárů, nebo provádí turisty po stezkách či nabízejí berberskou keramiku sejnane, koberce a ručně pletené oděvy. Pro většinu to je jediný finanční příjem, ale vzhledem k tomu, že tu projdou stovky a možná i tisíce zvědavých turistů, nemusí to zase být až tak zanedbatelné.

Stezka zase stoupá vzhůru, přechází v dlouhé málo udržované prošlapané schodiště a dostávám se až k bílé mešitě. Ze sedla je nádherný pohled hluboko dolů na druhou stranu do nekonečné kamenité pouště v pohoří Dahar. V dálce mezi skalami se bělá malá stavba s kupolí, prý je to hrobka nějakého dávného významného učence, jak slyším poznámku směřovanou ke skupince starších Francouzek od jednoho ze samozvaných průvodců oblečeného v burnusu, stojících u mešity a hned po informaci natahují ruce pro bakšiš. Dámy ani neví, do kterých rukou tu minci mají dát a tak za všeobecného křiku podarovávají snad každého, kdo ji má napraženou. Ale když k celému hloučku přicházejí opět malí kluci a také žadoní o peníze, to už dámy s kategorickými gesty nepřilíš úspěšně, ale o to rychleji ustupují.

Na kamenné zdi z volně poskládaných přitesaných balvanů jsou rozvěšené nádherné barevné koberce s jednoduchými vzory a houňe se zářivými barvami nazývanými kilim a megoum. Líbí se mně, ale moc si je raději neprohližím, nechci vzbudit sebemenší zájem. Fotku si udělám támhle z té zídky o něco výš. Několik prodavačů totiž ostřížím zrakem sleduje každý můj pohyb. A už na mne s úsměvem naléhají pro jistotu v několika jazycích.

"Ne, nemám peníze, nechci nic kupovat", říkám rozhodně francouzsky a rychle bez viditelného zájmu vcházím do uličky směřující vzhůru do kopce mezi další stavby. Něco za mnou ještě křičí, ale to už mne nijak nevzrušuje.

Procházíme kolem kamenných zdí a stoupáme mezi budovami úzkou cestou opět vzhůru, na druhý vrchol hory, který je celý obestavěný snad stovkami obloukovitě zaklenutých sýpek - morfů, tradičně postavených na nejvyšším místě celé ksar - opevněné vesnice. Jsou to nádherné stavbičky nalepené vedle sebe i na sobě v několika řadách s větracími okny a prastarými původními vrátky a dvířky opět s různým kováním. A se spleť miniaturních složitě postavených schůdků vedoucích ke každé jednotlivé sýpce či skladišti potravin. Mnohé jsou polorozbořené, nikde není vidět, že by se nějak rekonstruovaly či opravovaly. Je to velká škoda, ale snad se časem přece jen něco opraví. Propadám fotografickým orgiím, ale jak pozoruji, nejsem sám. Dva pánové, ověšení fotoaparáty a stativy lezou krkolomnými schůdky a vyhledávají ty nejzajímavější pohledy a záběry. Vzájemně si vyhovujeme a uvolňujeme si vyhlédnutá místa a fotíme a fotíme...

Při pohledu dolů vidím do jednotlivých prostých obývaných dvorků. V několika sedí starší ženy v tradičních šátcích - bakhoung se jim prý říká a míchají něco ve velkých hliněných či kameninových nádobách. Až hluboko dole v údolí pod řadami kamenných domů je vidět prašná silnice, po které jsme přijeli a kolem moderní restaurace postavené pouze pro občerstvení turistů se pomalu sjíždějí terénní vozy a autobusy s dalšími turisty. Chenini je opravdu krásné, ale už příliš zaplavené turisty. Kolem restaurace, za níž z břehu vádí vykukují vrcholky několika palm a obrovských agáví a nedaleké školní budovy, je postaveno několik obchodů se suvenýry a novějších budov. Kolem na stráních je už jen staré Chenini.

Je něco po poledni, slunce nemilosrdně pálí a přijíždějící terénní auta nepříjemně zviřují jemný žlutý písek. Ze sousední školy, velké bílé budovy, vyběhla skupinka dětí. S aktovkami na zádech se rozprchly po stezkách a jako mravenci šplhají domů, do prastarých kamenných obydlí vytesaných jejich předky před několika staletími. I když mají ženy Berberů zcela jiné, nesrovnatelně svobodnější postavení nežli jejich arabské protějšky, je naprosto samozřejmou věcí, že většinu domácích prací a mnohdy velice těžkých musí zastat samy. Muži příliš nepomáhají, mají své "mužské" práce a těch se přísně a důsledně drží. Viděl jsem ženu táhnoucí po strmé stezce velký těžký kanystr s vodou, její muž seděl před domem na velkém balvanu a kouřil. Bez viditelného zájmu se díval jak dlouho a těžce stoupá po šterkovité úzké vyšlapané cestě vysoko vzhůru ke druhé terase. Když došla až k vratům, aniž by vyndal cigaretu z úst, zvedl se a kupodivu jí je otevřel, ale opět si unaveně sedl a pokračoval v kouření.

Na parkovišti kolem nové z červených kamenů a cihel postavené a téměř přeplněné restaurace stojí zaparkovaných asi pětadvacet očíslovaných bílých terénních aut, které vozí turisty na několikadenní výlety v terénu po pouštních oázách a ksarech. Po prohlédnutí Chenini se tu turisté naobědvají, občerství a odjíždějí dál do pouště a hor. Další auta přijíždějí, jiná už odjíždějí. Je tu docela velký ruch, o kterém se před stovkami, desítkami nebo i před několika lety obyvatelům v Chenini ani nesnilo. Ještě nedávno to byla nenápadná zapadlá horská berberská vesnice ve skaliskách na kraji Velkého jihu. Ale to už dnes neplatí, protože je to možná jedna z nejfrekventovanějších a nejnavštěvovanějších vesnic v celé oblasti. Hromadná turistika razantně dorazila i do těchto odlehklých končin.

■ text a foto: Ing. Jaroslav Hladík

